

Tiede ja yliopistouudistus

■ Sakari Karjalainen

**Tiedepolitiikan ensisijainen tehtävä on turvata tieteen vapaus. Perustutkimus tuottaa parhaimmat tuloksensa, kun tutkijoilla on luovuuteen, vuorovai-
kutukseen ja yritteliäisyyteen kannustavat olosuhteet. Tieteen vapautteen kuuluu olennaisena osana mahdollisuus kouluttautua ja omistautua ammat-
timaiselle tutkijanuralle. Lahjakkailla ja ansioitu-
neilla tutkijoilla on oltava työllensä riittävät perus-
voimavarat sekä mahdollisuus kilpailtavan ulko-
puolisen rahoituksen turvin toteuttaa tieteellisesti
kunnianhimoisia ja yhteiskunnallisesti arvokkaita
hankkeitaan. Käynnissä olevan yliopistouudistuk-
sen tavoitteena on luoda ja vahvistaa korkeatasoi-
sia tutkimusympäristöjä sekä tehdä tutkijanurasta
entistä houkuttelevampi.**

Julkisen vallan käyttäjän ei tule ohjata tieteelli-
sen työn tekemistä eikä asettaa sille etukäteen
muita tulosodotuksia kuin korkean tieteellisen
laadun. Tiedeyhteisö vastaa itse tieteellisen laa-
dun kriteereiden määrittelystä ja tutkimuksen
laadun arvioinnista. Tiedeyhteisö vastaa myös
hyvien tieteellisten käytäntöjen määrittelystä ja
niiden valvonnasta. Tutkimuksessa noudatetta-
vista eettisistä periaatteista sopiminen on pää-
osin tutkijakunnan vastuulla, mutta myös muu
yhteiskunta osallistuu tähän prosessiin. Tie-
deyhteisön oikeus autonomisuuteen perustuu
sen asiantuntemukseen ja sitoutuneisuuteen
noudattaa yhteisesti hyväksytyjä eettisiä peri-
aatteita. Yliopistouudistuksen keskeinen tavoite
on vahvistaa yliopistojen taloudellista ja hallin-
nollista asemaa, mikä osaltaan tukee tiedeyhte-
isön vastuullista autonomisuutta.

Tieteessä ja tiedepolitiikassa on useita toimi-
joita ja näiden rooli on vuosien myötä muuttu-
nut. Tiedeyhteisön perusrakenteet ovat kuiten-
kin hyvin pysyviä ja perustuvat uuden tiedon ja

tietämyksen jatkuvaan vaihtoon, julkistamiseen
ja arviointiin. Tiede on lähtökohtaisesti kansain-
välistä. Matkustamisen helppous ja ennen kaik-
kea Internetin luomat mahdollisuudet nopeaan
ja vaivattomaan viestintään ovat kiihdyttäneet
kansainvälistä yhteistyötä ja saattaneet tutki-
mustulokset entistä helpommin kaikkien saata-
ville. Tutkimuksen kansalliset rakenteet ovat eri-
laisia, eikä hyvien mallien levittäminen maasta
toiseen ole osoittautunut helpoksi. Jokainen maa
on rakentanut tutkimusjärjestelmäänsä omista
lähtökohdistaan muilta mahdollisimman paljon
oppien – niin myös Suomi.

Tiedettä tehdään valtaosin julkisella sektoril-
la – yliopistoissa ja tutkimuslaitoksissa. Joissain
maissa säätiöiden ylläpitämillä tutkimuslaitoksil-
la on tärkeä rooli. Näin on myös Suomessa eräil-
lä tutkimusaloilla. Suomen erityispiirteenä on
alueellisesti kattava monimuotoinen yliopisto-
verkko, jota 1990-luvulla rakennettu, alueellises-
ti vieläkin kattavampi ammattikorkeakouluverk-
ko täydentää. Toinen erityispiirre on, että valtion
tutkimuslaitoksilla on ollut monella tieteenalalla
merkittävä rooli tutkimuksessa. Suomessa perus-
tutkimuksen kilpailtu julkinen rahoittaminen on
osoitettu yhden organisaation – Suomen Akate-
mian – tehtäväksi. Akatemia on tiede- ja tekno-
logianeuvoston rinnalla myös tärkein tiedepo-
litiikan asiantuntijaelin. Verkottumista ja laajaa
yhteistyötä voidaan pitää myös yhtenä suomalai-
sen tutkimusjärjestelmän vahvuutena.

Yliopistouudistukseen ryhtymisestä päätet-
tiin valtioneuvostotasolla keväällä 2005. Tiede-
ja teknologianeuvosto toteutti vuosina 2003–04
julkisen tutkimusjärjestelmän rakenteiden
arvioinnin, jonka pohjalta valtioneuvosto teki
7.4.2005 periaatepäätöksen kehittämistoimis-
ta. Yliopistojen ohella näitä toimia suunnattiin

tiede- ja teknologianeuvostoon, rahoittajaorganisaatioihin, ammattikorkeakouluihin, sektoritutkimukseen ja tutkimuksen välittäjäorganisaatioihin. Korkeakoululaitoksen rakenteellinen kehittäminen ja sektoritutkimusta tekevien laitojen yhdistäminen ja uudistaminen ovat mitaluokaltaan lähes yliopistouudistuksen veroisia. Pääministerin Matti Vanhasen toinen hallitus on lähtenyt ripeästi ja kunnianhimoisesti toteuttamaan ja suuntaamaan näitä uudistuksia.

Valtioneuvoston periaatepäätöksen toimenpiteet kertovat, että tieteellisen tutkimuksen laadun ja vaikuttavuuden parantaminen on ollut yliopistouudistuksen tärkein vaikutin. Periaatepäätöksessä todettiin yliopistojen uudistamisesta mm. seuraavaa:

- Yliopistolaitoksen kehittämisen tavoitteena on kaikilta osin korkeatasoinen, Suomen vahvuusalueilla kansainvälisesti huipulla oleva yliopistojärjestelmä, jonka sisäinen uudistumis- ja reagoitukyky tuottavat jatkuvasti myös uusia tutkimusavauksia ja -aloitteita.
- Yliopistojen johtamista, strategista suunnittelua ja tutkimushallintoa vahvistetaan ja tutkimustoimintaa kootaan suuremmiksi kokonaisuuksiksi ns. kriittisten massojen, synergiaetujen ja monitieteisten tutkimuskokonaisuuksien lisäämiseksi. Yliopiston strategista johtamista ja hallintoa uudistetaan ottaen huomioon yliopiston tehtävien ja toimintaympäristön muutoksista johtuvat kasvavat vaatimukset.
- Yliopistot parantavat kansainvälistä kilpailukykyään profiloitumalla sekä panostamalla tutkimuksen laatuun, monitieteisyyteen ja kansainvälisesti korkeatasoiseen tutkijajakuntaan.
- Yliopistojen taloudellista toimivaltaa lisätään lainsäädäntötoimin kansallisen ja kansainvälisen huippuosaamisen ja verkostoitumisen edellytysten parantamiseksi.

Edellisen hallituksen kaudella opetusministeri Antti Kalliomäki käynnisti selvityksen yliopistojen taloudellisen ja hallinnollisen autonomian lisäämisen keinoista. Selvitysmiehet Niilo Jääskinen ja Jorma Rantanen päätyivät kahteen malliin: säätiöpohjaiseen ja julkisoikeudelliseen laitoksena toimivaan yliopistoon. Lisäksi Kalliomäki asetti kolme selvitysmiestä syksyllä 2006 tutkimaan mahdollisuuksia tiettyjen yliopistojen yhdistämiseen tai uusiin yhteistyömuotoihin. Selvityksistä tunnetuin on Raimo Sailaksen innovaatioyliopiston perustamista koskeva ehdotus.

Pääministeri Matti Vanhasen toinen hallitus päätti ohjelmassaan toteuttaa yliopistouudistuksen ja korkeakoululaitoksen rakenteellisen kehittä-

misen viipymättä ja asetti niille tietyt reunaehdot. Hallitus päätti myös yliopistojen perusrahoituksen vahvistamisesta. Hallitusohjelmasta käy ilmi, että tutkimuksen laadun ja vaikuttavuuden parantaminen on keskeinen motiivi uudistuksille:

- Hallitus turvaa taloudelliset ja rakenteelliset edellytykset tehdä laadukasta, monialaista perus- ja soveltavaa tutkimusta.
- Yliopistojen perusvoimavaroja lisätään. Toteutetaan tutkimuksen ja koulutuksen huippuyliopisto (Teknillinen korkeakoulu, Helsingin kaupakorkeakoulu ja Taideteollinen korkeakoulu).
- Yliopistojen taloudellista autonomiaa lisätään mahdollistamalla yliopistoista julkisoikeudellisia oikeushenkilöitä tai yksityisoikeudellisia säätiöitä. Samanaikaisesti uudistetaan yliopistojen hallintoa ja päätöksentekojärjestelmää.
- Yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen tulosohjausjärjestelmässä painotetaan opetuksen ja tutkimuksen laatua ja vaikuttavuutta.

Uuden yliopistolain valmistelu sekä säätiöpohjaisen innovaatioyliopiston perustaminen ovat edenneet opetusministeri Sari Sarkomaan johdolla suunnitellun tiukan aikataulun mukaisesti. Luonnos hallituksen esitykseksi yliopistolaista lähtee lausuntokierrokselle kesän lopussa, annetaan eduskunnalle keväällä 2009 ja tulee voimaan 1.8.2009. Täysimääräisesti uusi yliopistolaki on toimeenpantuna vuoden 2010 alusta lukien. Yliopistot ovat osallistuneet muutoksen valmisteluun tutkimusjärjestelmän rakenteiden arvioinnista lähtien aktiivisesti. Valmistelu on toteutunut rakentavassa vuoropuhelussa ministeriön ja yliopistojen välillä. Muutos on monella tavalla erittäin suuri ja on herättänyt myös erilaisia epäluuloja mm. rahoituksen tasapuolisuudesta kohdentamisesta sekä työntekijöiden aseman muuttumisesta.

Yliopistouudistuksen keskeiset elementit ovat taloudellisen ja hallinnollisen autonomian turvaaminen, johtamisjärjestelmän uusiminen, palvelusuhteiden muuttuminen ja rahoitusohjauksen uudistaminen. Rakenteellinen kehittäminen tuo mukanaan vielä kolmannen elementin: yliopistojen yhdistymiset ja tiiviimmän yhteistyön sekä profiloitumisen. Rakenteellinen kehittäminen perustuu yliopistojen omiin aloitteisiin, joiden toteuttamista ministeriö omilla toimillaan kannustaa. Kaikki neljä elementtiä sekä perusrahoituksen lisääminen tulevat vahvistamaan tie-

teellisen tutkimuksen asemaa yliopistoissa.

Taloudellinen ja hallinnollinen autonomia tuo yliopistoille lisää vastuuta ja vapautta. Vuoden 2007 alusta kaikilla yliopistoilla on ollut mahdollisuus perustaa budjettitalouden ulkopuolella olevia yliopistorahastoja. Ne loivat uuden mahdollisuuden korkeatasoisen tutkimuksen ja rahoittamiseen. Yliopistojen uusi asema ja siihen liittyvä oma pääoma parantavat entisestään rahoituksellista liikkumavapautta. Helsingin yliopisto ja Åbo Akademi ovat erinomaisia esimerkkejä siitä, miten omilla rahastoilla voidaan merkittävästi edistää tieteellistä tutkimusta ja tutkijan urapolkuja.

Yliopistolain yhteydessä määriteltävä yliopistojen uusi hallintomalli tulee vahvistamaan yliopistojen johdon asemaa. Yliopiston ylin päättävä elin on hallitus, joka valitsee rehtorin. Yliopistojen kehittäminen vahvoiksi tutkimusyliopistoiksi edellyttää profiloitumista ja priorisointien tekemistä. Uusi hallintomalli antaa tähän nykyistä paremmat mahdollisuudet.

Henkilöstön työsuhteet tulevat muuttumaan virkasuhteista työsuhteiksi. Henkilöstön etuudet tulevat säilymään muutoksessa. Työsuhteet ovat uudenmuotoisissa yliopistoissa sekä työnantajan että työntekijän näkökulmasta perusteltuja. Yliopistojen pitkäaikaiseen ongelmaan – pätkätöihin – työsuhteet tarjoavat uusia, aiempaa parempia ratkaisuja. Tutkijanuran houkuttelevuuden kannalta tämä on hyvin tärkeää. Yliopistouudistus tekee yliopistoista myös itsenäisiä työnantajia, mikä edellyttää niiltä uudenlaista osaamista ja vastuunottoa.

Rahoitusohjauksen uudistaminen on yliopistouudistuksen tavoitteiden toteutumisen näkökulmasta hyvin kriittinen tekijä. Rahoitusmallin pitää tuoda pitkäjänteisyyttä ja vakautta mutta samalla kannustaa jatkuvaan tutkimuksen ja koulutuksen laadun parantamiseen. Hyvä rahoitusmalli edellyttää validia ja luotettavaa tietoa tutkimuksen sekä opetuksen tasosta ja laadusta. Opetusministeriö ja yliopistot ovatkin kehittäneet sekä opetuksen että tutkimuksen laadun arviointiin käypä menettelyjä. Hyvin tehty vertaisarviointi on luonnollisesti laadukkaita tapa tutkimuksen arvioinnissa. Koko yliopistolaitoksen kattavaan ja toistettavissa olevaan ver-

taisarviointiin on vielä matkaa, mutta sellaisen suunnittelu on tarpeen aloittaa. Nykyoloissa on pääosin turvaututtava luotettaviin määrällisiin indikaattoreihin. Niiden on oltava laatuun ja yritteliäisyyteen kannustavia.

Korkeakoululaitoksen rakenteellinen kehittäminen on jo hyvässä vauhdissa ja johtamassa paitsi innovaatioyliopiston syntymiseen myös merkittäviin uusiin järjestelyihin Turussa, Itä-Suomessa (Kuopio ja Joensuu) ja Sisä-Suomessa (Jyväskylä ja Tampere). Mahdollisuuksia on vielä paljon mm. taideyliopistojen ja ruotsinkielisen koulutuksen alueilla. Tavoitteena ovat vahvemmat ja strategisemmin orientoituneet yliopistoyhteisöt. Pyrkiminen tutkimuksen laadun parantamiseen on ohjannut näiden aloitteiden valmistelua.

Yliopistojen aseman muuttuessa on hyvä tilaisuus ja myös tärkeää laajentaa ja aktivoida tiedepoliittista keskustelua. Toivon erityisesti tiedeakatemioiden ja tieteellisten seurojen ottavan aktiivisesti osaa tiedepoliittiseen vuoropuheluun. Kansakunnan vahvuutta ja muutosvoimaa mitataan julkisen keskustelun aktiivisuudella, avoimuudella ja monimuotoisuudella. Kansleri Kari Raivion Suomalaisen Tiedeakatemian 100-vuotisjuhlien yhteydessä esittelemä aloite Tiedeakatemian roolista korkeatasoisten päätöksentekoa tukevien tieteellisten katsausten tekijänä on myös erittäin tervetullut.

Yliopistouudistuksen tärkein motiivi on tutkimuksen ja opetuksen laadun parantaminen. Yliopistouudistus toteuttaa tiedepoliittikan ydinajatusta – tieteen vapauden turvaamisesta. Valmistelussa on vielä paljon avoimia yksityiskohtia, jotka tulevat vaikuttamaan siihen, miten hyvin tavoite toteutuu. Paras tapa näiden kysymysten ratkaisemiseen on avoin ja aktiivinen vuoropuhelu ministeriön, yliopistojen ja muiden sidosryhmien kesken. Uudistus tullaan aikaan arvioimaan ja silloin – kuten tarvittaessa myös matkan varrella – on oltava valmius korjata mahdollisia virheitä ja puutteita.

Kirjoittaja on lääketieteen tohtori ja opetusministeriön koulutus- ja tiedepoliittikan osaston ylijohtaja. Artikkelin perustuu Tieteellisten seurain valtuuskunnan kevätkokouksen esitelmään 17.3.2008.